

Sodišče cesarja Karla V. iz leta 1532

SODSTVO

Obdobje procesov je čas, ko je bilo sprejeto rimsko pravo in obenem uveden preiskovalni oziroma inkvizicijski sodni postopek. Ta je potekal za zaprtimi vrati in pri njem so uporabljali mučenje. Vodili so ga izobraženi krvni sodniki po kazenskih zakonikih, v katerih je naveden tudi čarovniški zločin, za katerega je po zakoniku, ki ga je za celotno nemško cesarstvo leta 1532 izdal cesar Karel V., določena smrt na grmadi.

Za posamezne dežele so kazenske rede sprejemali deželni knezi in tudi ti so vključevali določbe o kaznivosti čarovništva. Procese je vodilo krono sodstvo, ki je bilo posvetno sodstvo, pristojno za velike kazenske zadeve podložnikov in meščanov, vse od uboja do čarovništva. Privilegirana deželska sodišča so imela svojega sodnika, nepriviligirana pa so morala za izvedbo postopka krvnega sodnika poklicati.

Za Kranjsko je bil nastavljen pri deželnem vicedomu v Ljubljani. Ta je nato skupaj z rabljem in pisarjem potoval po deželi na tista gospostva, ki so osumljene zaprla, vendar niso imela pravice do izvedbe postopka.

MUČENJE

Mučenje ali tortura je postalo v zgodnjem novem veku bistvo sodnega postopka, saj se je uveljavilo pravilo »Priznanje je kralj dokazov«. Stopnje torture so bile predpisane in so si v procesu sledile od lažjih k težjim; od stiskanja palcev do natezalnice. Ker je čarovništvo veljalo za izjemen zločin, mučenje na teh procesih ni bilo omejeno in je bilo pogosto prepuščeno rabljevi domišljiji.

Posebno hud način mučenja je bil čarovniški stol, opremljen z ostrimi konicami ali ošiljenimi deskami, na katere so posadili osumljene in jih tam pustili sedeti tudi po več kot dvanajst ur. Pri mučenju so uporabljali tudi ogenj in razbeljeno olje.

Osumljeni so zaradi hudega mučenja v postopku večkrat izgubili življenje - v naših deželah je zaradi mučenja v čarovniških procesih med sodnim postopkom umrlo prek 11 odstotkov obtoženih. Čeprav je osumljenec umrl zaradi mučenja, se sodnik njegove smrti ni bal pripisati

hudiču. Osumljeni je moral po koncu postopka svoje priznanje ponoviti tudi brez mučenja, sicer so postopek ponovili.

Replica čarovniškega stola (Muzej Miklova Hiša)

Valvasorjeva podoba Ribnice iz 17. stoletja

RIBNIŠKI PROCES

Ribniški proces lahko označimo za tipičen čarovniški proces: v njem se namreč pojavljajo običajne obtožbe, od poletov na sabat in pogodbe s hudičem, kar je vneto zagovarjal krvni sodnik, do obtožb o čaranju škode, ki so jih delno prijavljali sovaščani. Tipično je tudi, da gre za skupinski proces, pri katerem je obtožena morala naznaniti svoje sodelavke, posledica tega pa so bile nove žrtve. Proces je trajal vsaj dve leti in sicer od 1700 do 1701, ni pa izključeno, da bi se začel že pred tem in trajal še dlje. Ribniški proces je terjal vsaj sedem žrtev: Marino Košir (umrla v zaporu), Jero Šober (zaprta, skoraj zanesljivo sežgana), Ano Zračnik (sežgana na grmadi), Nežo Rus (sežgana na grmadi), Marino Šušarek oziroma Česarek (sežgana na grmadi), Lucijo Kerznič (umrla v zaporu) in Končarico (zaprta, skoraj gotovo sežgana).

Ker je bilo ribniško deželsko sodišče nepriviligirano, je imel v tem procesu pomembno vlogo deželni krvni sodnik, doktor prava Janez Jurij Hočevar, ki je bil znana osebnost takratne dobe. Rodil se je leta 1656 v Novem mestu, v

Padovi doktoriral iz prava, se poročil s hčerjo ljubljanskega mestnega svetovalca in z njo imel enajst otrok. Bil je znan skladatelj in član obeh ljubljanskih akademij (Operozov in Filharmonikov). Službo deželnega krvnega sodnika je v resnici opravljal le med letoma 1695 in 1703. V tem obdobju je zelo kruto sodil v čarovniških procesih pred deželskimi sodišči Poljane ob Kolpi, Mehovo-Rupreč Vrh in Ribnica, verjetno pa še kje.

STRAH, NESREČE IN GROŽNJE PREBIVALSTVU V NOvem VEKU

Obdobje med letoma 1400 in 1700 so zaznamovale številne krize. Na eni strani so nastale podnebne spremembe - tudi tako imenovana »mala ledena doba«, ki je povzročila slabše letine in dvigt cen - krizo pa so poglobljale še epidemije kuge in drugih bolezni ter vojne in verske krize reformacije in protireformacije.

Resničnim grožnjam so se pridružili še apokaliptični strahovi pred koncem sveta. Demonologi so svarili pred končnim bojem s tolpmi zla, ki so jih sestavljale tudi čaravnice. Delno sicer lahko dokažemo vzročno povezavo med krizami in čarovniškimi procesi, vendar ne vedno. Gotovo pa so vseskozi in povesod navzoči ozračje strahu, grabežljivost, zavist in nevoščljivost ustvarjali plodna tla za uveljavitev novih predstav o čarovništvu.

Začetek obtožb čarovništva je pogosto vzpodbudila nesreča (na primer toča ali bolezen), ki naj bi jo povzročile čaravnice, ali pa medsosedske obtožbe. Prebivalstvo si vzrokov nesreče velikokrat ni znalo razložiti drugače kot s čarovnijo, in če zoper njo ni pomagala niti molitev, niti amuleti in niti cerkveno zvonjenje, potem je ostala samo še grmada.

Preden so obsojenke sežgali, so jim postrigli lase (Nizozemska, jedkanica, 17. stoletje)

1 Izdal in založil Muzej Miklova hiša, zanj Vesna Horžen
2 Besedilo prirejeno po tekstu dr. Matevža Koširja, lektoriranje Vlado Motnikar
3 Muzeološka zasnova razstave mag. Marjeta Mikuž, oblikovanje razstave in zgibanke Mojca Turk
4 Tisk Tiskarna Linear, naklada 3000 izvodov, Ribnica, 2006

BOJ KRVAVI ZOPER ČAROVNIŠKO ZALEGO

Čarovniški procesi zgodnjega novega veka so ena največjih nesreč v evropski zgodovini, ki jih je povzročil človek sam. Kljub številnim raziskavam do danes ni zadovoljive in dokončne razlage tega široko razprostranjenega pojave, ki ga težko razložimo samo z razumom. Ideje o »Zlu«, ki ga svet skuša iztrebiti z »ognjem«, se pojavljajo vedno znova in niso omejene le na preteklost. V njih lahko spoznamo brezčasno teorijo o zaroti - usak, ki ji oporeka, je v nevarnosti, da se hitro najde med domnevnimi zarotniki. Čarovniški procesi nam tako nakazujejo tudi možne povezave s sodobno zgodovino in zastavljajo vprašanja o vzgibih v nas samih.

KORENINE AROVNIŠTVA

Pojem čaravnice ali vešče (nemško »Hexe«) najdemo v sodnih spisih šele v poznem srednjem veku. Pred tem časom so verjeli le, da obstajajo posamezniki, ki lahko drugim škodujejo ali pa koristijo, jim pričarajo tako zdravje kot tudi bolezen in drugo zlo. V 15. stoletju pa so se razvile in vse bolj uveljavile predstave o čarovnicah, združenih v skrivne skupine, ki povzročajo škodo. Izoblikovale so se iz priznanj, ki jih je izsilila katoliška inkvizicija, ko je v 13. stoletju albižane ali katarne in valdence obsodila krivoverstva, češčenja hudiča in nočnih orgij. Tem izmišljijam so se pridružili protijudovski predsodki, o čemer priča oznaka sabat za čarovniški shod, in pa obsodbe sektaštev, ki naj bi obredno morili otroke. Vse to so bogoslovci povezali še s trditvami o pogodbah s hudičem, med ljudmi pa so se še vedno in vse bolj pogosto širila prastara poganska verovanja o moči demonskih sil, ki škodujejo, spreminjajo ljudi v živali in ponoči letajo naokoli.

Poljub pokorščine hudiču (jedkanica iz 17. stoletja)

Rastlino Mandragoro (Mandragora officinarum), ki vsebuje opiate, so uporabljali za čaranje, za izganjanje demonov in privabljanje ljubezni

UTEMELJITELJI RESNICE O ČAROVNIŠTVU

UTEMELJITELJI RESNICE O AROVNIŠTVU

Predstave o čarovniški sekti je leta 1437 v delu »Formicarius« sistematično strnil Johannes Nider. Na baselskem koncilu (1431-1437), na katerem so se zbrali vidni evropski učenjaki in teologi, so trditve o novi sekti naletele na velik odmev, naglo širjenje pa je omogočila iznajdba tiska sredi 15. stoletja.

Daleč najbolj znano delo o nevarnostih čarovništva in o boju zoper njega sta napisala dominikanca in inkvizitorja Jacob Sprenger in Heinrich Kramer, imenovan Institoris. Njuna knjiga z naslovom »Malleus maleficarum« (Čarovniško kladivo) iz leta 1486 je doživela številne prevode in več kot štirideset ponatisov. Inkvizitorja sta za svoja protičarovniška prizadevanja že pred tem dobila podporo pri papežu Inocencu VIII., ki je leta 1484 izdal tako imenovano čarovniško bulo.

Preganjanje čarovnic so zagovarjali tudi ugledni pravniki, na primer Francoz Jean Bodin (1530-1596). Veliko piscev je sicer obsojalo čarovniške procese, vendar so njihova dela prišla na seznam prepovedanih knjig in zaradi tega ter drugih vzrokov ostala brez pravega odmeva. Poleg knjig so širili resnice o čarovništvu predvsem pridigarji.

V naših krajih so preganjalice čarovništva v 16. stoletju najbolj spodbujala dela Martina Delria, v 17. stoletju pa knjige pravnikov Nikolaja Beckmanna, Johana von Frölichberga in Benedikta Carpzova.

Čarovniški sabat (bakrorez iz 17. stoletja)

SABAT

Shode čarovniške združbe so imenovali sabat. Navadno naj bi bili na »čarovniških« vrhovih (pri nas so najbolj znani Slivnica, Donačka ali Rogaška gora, Klek in nekoliko manj Grintavec) ali na križpotjih. Čarovniške osebe naj bi se namazale s posebnim mazilom in na shod letele - v svoji podobi - ali spremenjene v živali - na metlah, burklah, živalih, celo v sodu. Sestajale naj bi se v poznih nočnih urah, se srečevale in pogodile s hudičem, imele z njim spolni odnos in čarale škodo. Žrtve procesov opisujejo shod tudi kot pojedino, na kateri se je pilo in plesalo. Posebno ugodni datumi za sabat naj bi bili predvečer svečnice, predvečer prvega maja, predvečer prvega novembra, poletni in zimski sončni obrat.

PROCESI

Čarovniški procesi so trajali več kot tristopetdeset let, in sicer med letoma 1430 in 1780. Večino so jih vodila posvetna sodišča in izučeni pravniki - ne pa inkvizicija, ki je imela določeno vlogo le v povsem začetnem obdobju procesov (do leta 1500). Po ocenah resnih raziskovalcev zgodovine čarovniških procesov naj bi le ti zahtevali od 40 000 do 60 000 smrtnih žrtev, največ 100 000. Povsem natančnega števila sicer ni mogoče ugotoviti, vendar pa so raziskave jasno ovrgle predpostavke o devetih milijonih sežganih.

Čarovniški procesi so značilni pojav zgodnjega novega veka in ne »temačnega srednjega veka«. Začeli so se leta 1430 v okolici Ženevskega jezera. Po številu procesov je na prvem mestu srednja Evropa oziroma tako imenovano nemško cesarstvo - kamor so sodile tudi slovenske dežele - s 25 000 sežganimi. Drugje je bilo žrtev precej manj: cela Skandinavija jih je imela 2000, Anglija 500, Škotska 1000, Francija 4000, Poljska 10 000, Trska praktično ne pozna procesov itd. Med vsemi žrtvami so močno prevladovale ženske, vendar pa je bila vsaka četrta »čarovnica« moški. Opazne so velike regionalne razlike; tako je bilo na primer na Islandiji zaradi čarovništva sežganih 110 moških in 10 žensk.

SLOVENSKE DEŽELE

Srajca, ki jo je nosila ena od obtoženk v čarovniškem procesu (iz 17. stoletja)

Prvi proces, in to proti plemkinji, naj bi bil proti Veroniki Deseniški leta 1427, vendar na njem še ni bilo povsem pravih čarovniških obtožb. O resničnih čarovniških

procesih pa lahko govorimo od leta 1546, ko je bilo pred sodišče v Mariboru zaradi suma čarovništva postavljenih vsaj šest žensk. Območje med Muro in Dravo je bilo tudi v poznejših dveh stoletjih prizorišče hudih pregonov, posebno pred sodišči v Ljutomeru, Mariboru, Hrastovcu in Gornji Radgoni.

Sodni spisi pričajo, da je bilo na Slovenskem čarovništva obtoženih okoli 500 oseb, ker pa so številni spisi izgubljeni, lahko domnevamo, da je bilo resnično število verjetno precej višje, vendar ne višje od 1000 oseb. Velika večina sojenih je končala na grmadi. Število procesov je doseglo vrh v drugi polovici 17. stoletja, na Štajerskem nekoliko prej kot na Kranjskem.

Na Kranjskem so ohranjeni procesni zapisniki predvsem iz devetdesetih let 17. stoletja, ko je bilo več procesov tudi v Ljubljani. Najhujši izpričani pregon je bil pred deželjskim sodiščem gospostva Poljane (Predgrađ) ob Kolpi in je bil grozljivih razsežnosti.

Med sojenimi v čarovniških procesih na Slovenskem je bilo 68 odstotkov žensk, 12 odstotkov moških, za druge žrtve procesov pa v sodnih spisih spol ni naveden. Večina žrtev je bila podložnikov, le nekaj je bilo meščanov in še manj plemičev. Zadnja čarovniška procesa sta bila leta 1745 pred sodiščema v Metliki in Gornji Radgoni.